

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

9 ЖИЛД, 1 СОН

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА

ТОМ 9, НОМЕР 1

INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

VOLUME 9, ISSUE 1

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА | INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

№1 (2026) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9297-2026-1>

Бош муҳаррир:
Тўхтасинов Илҳом
п.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Бош муҳаррир ўринбосари:

Главный редактор:
Тухтасинов Илхом
д.п.н., профессор (Ўзбекистан)

Заместитель главного редактора:

Editor in Chief:
Tuhtasinov Ilhom
DSc. Professor (Uzbekistan)

Deputy Chief Editor

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистон)

Якуб Умарўғли
ф.ф.д., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
ф.ф.д., профессор (Озарбайжон)

Бокиева Гуландом
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Миннуллин Ким
ф.ф.д., профессор (Татаристон)

Махмудов Низомиддин
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Керимов Исмаил
ф.ф.д., профессор (Россия)

Жўраев Маматкул
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Куренов Рахиммамед
к.ф.н. (Туркменистон)

Кристофер Жеймс Форт
Мичиган университети (АҚШ)

Умархўжаев Мухтор
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Мирзаев Ибодулло
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Болтабоев Ҳамидулла
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Дўстмухаммедов Хуршид
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Лиходзиевский А.С.
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Сиддикова Ирода
ф.ф.д., профессор (Ўзбекистон)

Шнукашвили Тамар
ф.ф.д. (Грузия)

Туробов Бекпулат
масъул қотиб, PhD, доцент
(Ўзбекистон)

Мўминова Маъсума Ғолиб қизи
ф.ф.д., (PhD) вб. доцент

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Назаров Бахтиёр
академик. (Ўзбекистан)

Якуб Умар оғли
д.ф.н., профессор (Туркия)

Алмаз Улви Биннатова
д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Бакиева Гуландом
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Миннуллин Ким
д.ф.н., профессор (Татарстан)

Махмудов Низомиддин
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Керимов Исмаил
д.ф.н., профессор (Россия)

Джўраев Маматкул
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Куренов Рахиммамед
к.ф.н. (Туркменистан)

Кристофер Джеймс Форт
Университет Мичигана (США)

Умархаджаев Мухтар
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Мирзаев Ибодулло
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Балтабаев Ҳамидулла
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Дўстмухаммедов Хуршид
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Лиходзиевский А.С.
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Сиддикова Ирода
д.ф.н., профессор (Ўзбекистан)

Шнукашвили Тамар
д.ф.н. (Грузия)

Туробов Бекпулат
отв. секретарь, PhD, доцент
(Ўзбекистан)

Муминова Масума Ғолиб қизи
PhD и.о. доцент

EDITORIAL BOARD

Bakhtiyor Nazarov
academician. (Uzbekistan)

Yakub Umarogli
Doc. of philol. scien., prof. (Turkey)

Almaz Ulvi Binnatova
Doc. of philol. scien., prof. (Azerbaijan)

Bakieva Gulandom
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Minnulin Kim
Doc. of philol. scien., prof. (Tatarstan)

Mahmudov Nizomiddin
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kerimov Ismail
Doc. of philol. scien., prof. (Russia)

Juraev Mamatkul
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Kurenov Rakhimmamed
Ph.D. Ass. Prof. (Turkmenistan)

Christopher James Fort
University of Michigan (USA)

Umarchodjaev Mukhtar
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Mirzaev Ibodulla
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Boltaboev Hamidulla
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Dustmuhammadov Khurshid
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Lixodzievsky A.S.
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Siddiqova Iroda
Doc. of philol. scien., prof. (Uzbekistan)

Shiukashvili Tamar
Doc. of philol. scien. (Georgia)

Turobov Bekpulat
PhD Ass. prof. Senior Secretary
(Uzbekistan)

Mo'minova Ma'suma
PhD Acting Docent
(Uzbekistan)

PageMaker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Tursunova Parvina Mamurjonovna NUTQIY HUSHMUOMALALIK IFODALANISHIDA YOLG‘ON ISHLATILISHINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI (ISPAN TILI MATERIALLARI ASOSIDA).....	5
2. Умурова Гузал Хотамовна ПСИХОЛОГИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТВОРЧЕСТВА - ЗНАЧИМОСТЬ КОМПЛЕКСНОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЮ И ОРГАНИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	10
3. Даминова Фазода Ирисовна ТЕОРЕТИКО-ИСТОРИЧЕСКИЕ И МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДРЕВНЕРУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.....	15
4. Рахматова Гулнора Турсиновна ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ В УЗБЕКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ: РЕЗУЛЬТАТЫ КОРПУСНОГО АНАЛИЗА.....	22
5. Усманова Салиха Юлдашевна ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ВВОДНО-МОДАЛЬНЫХ ЕДИНИЦ В РУССКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ.....	32
6. Ибаев Анвар Журабекович ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ ОККАЗИОНАЛЬНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ И ЕЁ ТИПЫ.....	41
7. Т.А.Эргашева СОЛИҚ РЕЗИДЕНТИ ТУШУНЧАСИНИНГ ХАЛҚАРО ҲУЖЖАТЛАРДАГИ ПРАГМАЛИНГВИСТИК ТАҲЛИЛИ.....	47
8. Nomozov Abdiaziz Mustaqimovich ARAB VA INGLIZ MUROJAAT SHAKLLARINING QIYOSIY-PRAGMATIK TAHLILI: ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA KONTEKSTIDA.....	52
9. Davlatova Hulkaroy Uktamovna RAQAMLI MUHITDA BOLALIK: ZAMONAVIY SHAROITDA TIL O‘ZLASHTIRISH OMILLARI.....	58
10. Abdunazarova Maftuna Fakhriddinovna PRAGMATIC AND FUNCTIONAL ANALYSIS OF SPEECH ACTS IN DIALOGIC DISCOURSE.....	64
11. Nomozov Abdiaziz Mustaqimovich ARAB VA INGLIZ MUROJAAT SHAKLLARINING QIYOSIY-PRAGMATIK TAHLILI: ZAMONAVIY KOMMUNIKATSIYA KONTEKSTIDA.....	71
12. Nilufar Abduraxmonova, Abdullayeva Shakhnoza Rakhimjon qizi ONTOLOGICAL MODELING INFORMATION TECHNOLOGY TERMS IN UZBEK.....	77
13. Aybibi ISKANDAROVA O‘ZBEK KORPUSSHUNOSLIGIDA PARALLEL KORPUSGA OID TADQIQOTLAR VA ULARNING LINGVISTIK AHAMIYATI.....	87
14. Abdullaeva Sanobar Bakhrillaevna THEORETICAL STUDY OF PHRASEOLOGY IN THE ANTHROPOCENTRIC PARADIGM.....	93
15. Воҳидов Абдувахоб САМАРҚАНД ТОЖИКЛАРИ ШЕВАСИ ФРАЗЕОЛОГИК ЖУФТ ТАРКИБЛАРИ ҲАҚИДА БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	99
16. Усманова Салиха Юлдашевна, Мирзаева Шахло Ризаевна ИЗУЧЕНИЕ ГЛАГОЛОВ, СПОСОБНЫХ ПРИНИМАТЬ ПРЕДИКАТНЫЙ АКТАНТ.....	104

17. Zaynutdinova Durdona Asatovna ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A TOOL FOR DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH LANGUAGE LEARNERS (Evidence from EFL Settings in the Republic of Uzbekistan).....	109
18. Atabayeva Zarnigor Bakhran kizi THE DEMONIZATION OF DORIAN GRAY: AESTHETICISM, MORAL DECLINE, AND THE DUALITY OF HUMAN NATURE IN VICTORIAN LITERATURE.....	118
19. Ochilova Noila Farmonovna O‘ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGIDA “OTA”KONSEPTINING TALQINI.....	122
20. Abduraxmonova Sohiba Aktam qizi BOLALAR NUTQINING O‘RGANILISHI (ESKI NAZARIYALARDAN ZAMONAVIY YONDASHUVLARGACHA).....	126
21. Sharipov Raufjon Elmurod o‘g‘li AKADEMIK G‘ANIJON ABDURAHMONOVNING “TARIXIY SINTAKSIS” ASARIDA QO‘SHMA GAPLAR EVOLYUTSIYASI.....	130
22. Said-Axmedova Shoxista Nuritdinovna AGENTLIK TUSHUNCHASINING LINGVISTIK TADQIQI.....	135
23. Nilufar Abduraxmonova, Nilufar Botirova SIYOSIY SOHAGA DOIR TARJIMA LUG‘ATINI SHAKLLANTIRISHDA PARALLEL MATNLARNING KONTEKSTUAL TAHLILI.....	141
24. N.M.Shamuradova INGLIZ TILIDA SO‘Z ODOBINI IFODALOVCHI MAQOLLARNING DISKURSIV-PRAGMATIK XUSUSIYATLARI.....	148
25. Sevinch Sherzodovna Xolmirzayeva ITALYAN TILIDAGI KO‘P MA‘NOLI SO‘ZLARNING TARJIMADA MA‘NO FARQLANISHI.....	152
26. Башарова Лейла РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ И ВОСПРИЯТИЕ АНТРОПОМОРФНЫХ ЖИВОТНЫХ В ДЕТСКИХ КНИГАХ И ИХ ВЛИЯНИЕ НА СОЗНАНИЕ И РАЗВИТИЕ РЕБЕНКА.....	158
27. Ivanova Alena Yadmagieвна TACTILE GESTURES IN CHINESE EVERYDAY COMMUNICATION: TYPOLOGY, FUNCTIONS, CULTURAL MARKEDNESS.....	165
28. Ozoda Tojiboyeva, Xasanova Shaxodat Xamza qizi O‘ZBEK MUMTOZ ADABIYOTIDA HADISLARDAN FOYDALANISH AN‘ANASI.....	175
29. Asqar Abdullaev SYNTACTIC STRUCTURES: ESSENCE, TYPES, AND STUDIES IN GLOBAL LINGUISTICS.....	180
30. Nuraliyeva Ozoda Narbayevna FOLKLOR MATNLARIDA IQLIM HODISALARINING RAMZIY BADIYATI.....	185
31. Сабина Авазжоновна Махмудова ОСОБЕННОСТИ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ КОНЦЕПТА «ВОЙНА» В РОМАНЕ Р. ОЛДИНГТОНА «СМЕРТЬ ГЕРОЯ».....	193
32. Nasrullayev Javohirxon Ravshanxonovich RAQAMLI HUQUQIY MULOQOTDA YURIDIK TERMINLARNING IJTIMOY-LISONIY MOSLASHUVI.....	200

Abduraxmonova Sohiba Aktam qizi,
O‘zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti
E-mail:abduraxmonovasohiba16@gmail.com
Orcid:0009-0006-5722-6723

BOLALAR NUTQINING O‘RGANILISHI (ESKI NAZARIYALARDAN ZAMONAVIY YONDASHUVLARGACHA)

 <https://doi.org/10.5281/zenodo.20814923>

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bolalar o‘z ona tillarini qanday o‘zlashtirilishi tahlil qilinadi. Maqolamizda bolalar nutqi bo‘yicha psixolingvistik izlanishlarni uchta asosiy bosqichga ajratdik. Bular B.Skinnerning “taqlid”, N.Chomskiyning “tug‘ma qobiliyat” va J.Piagetning “aqliy qobiliyat” nazariyasidan boshlab L.Vigotskiy, E.Clark va E.Beyts ishtirokidagi kognitiv-pragmatik g‘oyalar hamda M.Perroni, G.Olarte, S.Gammon va J.Rankin kabi hozirgi kundagi tadqiqotchi olimlarning tahlillarigacha bo‘lgan jarayonlarni o‘z ichiga oladi. Maqolamizning maqsadi 15dan ortiq olimlar ishini oddiy va tushunarli tilda tizimli tahlil qilish, shuningdek, o‘zbek tili misolida ba’zi xulosalarni berishdir.

Kalit so‘zlar: Bolalar nutqi, bixeviorizm, nativizm, kognitivizm, nutq o‘zlashtirish, ontogenez, kognitiv rivojlanish.

Abdurakhmonova Sohiba Aktam qizi,
PhD student at the National University of Uzbekistan
E-mail:abduraxmonovasohiba16@gmail.com
Tel:(97)704 16 97
Orcid:0009-0006-5722-6723

STUDY OF CHILDREN’S SPEECH (FROM OLD THEORIES TO MODERN APPROACHES)

Abstract. This article analyzes how children acquire their native language. In our article, we have divided psycholinguistic research on children’s speech into three main stages. These include processes ranging from B. Skinner’s theory of “imitation”, N. Chomsky’s “innate ability” and J. Piaget’s “mental ability” to cognitive-pragmatic ideas with the participation of L. Vygotsky, E. Clark and E. Bates, and the analysis of modern research scientists such as M. Perroni, G. Olarte, S. Gammon and J. Rankin. The purpose of our article is to systematically analyze the work of more than 15 scientists in simple and understandable language, as well as to provide some conclusions using the example of the Uzbek language.

Keywords: Children’s speech, behaviorism, nativism, cognitivism, speech acquisition, ontogenesis, cognitive development.

Абдурахмонова Сохиба Ақтам кизи,
докторант Национального университета Узбекистана
E-mail: abduraxmonovasohiba16@gmail.com
Тел.: (97)704 16 97
ORCID: 0009-0006-5722-6723

ИССЛЕДОВАНИЕ ДЕТСКОЙ РЕЧИ (ОТ СТАРЫХ ТЕОРИЙ К СОВРЕМЕННЫМ ПОДХОДАМ)

Аннотация. В данной статье анализируется процесс усвоения детьми родного языка. В статье психолингвистические исследования детской речи разделены на три основных этапа. К ним относятся процессы, начиная от теории «имитации» Б. Скиннера, «врожденных способностей» Н. Хомского и «умственных способностей» Ж. Пиаже, и заканчивая когнитивно-прагматическими идеями с участием Л. Выготского, Э. Кларка и Э. Бейтса, а также анализ работ современных ученых, таких как М. Перрони, Г. Оларте, С. Гаммон и Дж. Ранкин. Цель статьи – систематический анализ работ более чем 15 ученых простым и понятным языком, а также формулировка некоторых выводов на примере узбекского языка.

Ключевые слова: Детская речь, бихевиоризм, нативизм, когнитивизм, усвоение речи, онтогенез, когнитивное развитие.

Kirish. Bolalar nutqining shakllanishi inson ontogenezidagi eng murakkab lingvistik jarayondir. Nega bola “ovqat yeyman”, “suv ichaman” deyishni ota-onasi o‘rgatmasa ham o‘zi tushunib ayta oladi? Psixolingvistika mana shu savolga deyarli bir asrdan beri javob izlaydi. Biz ushbu maqolada bolalar gapirishni qanday qilib o‘rganishlari haqidagi qarashlarning o‘zganilganligi va bugungi kunda bu borada qanday yangiliklar olib borilayotgani haqida so‘z olib boramiz.

Metodlar. Ushbu maqolani yozishda biz psixolingvistikada sohasidagi eng muhim nazariyalarni o‘rganish va ularni bir-biri bilan solishtirishga qaratdik. Bunda biz bir necha metodlardan foydalandik. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qildik va bu metodimizda biz 1950-yildan boshlab hozirgi kungacha (2026-yil) yozilgan eng asosiy manbaalarni o‘rganib chiqdik. Bunda klassik olimlar: Skinner, Chomskiy, Pajedan zamonaviy tadqiqotchilargacha (Gammon, Rankin va boshqalar) tahlil qildik. Qiyosiy tahlil metodidan turli ilmiy maktablar (bixeviorizm, nativizm va kognitivizm) qarashlari bir-biriga qarshi qo‘yilgan holda tahlil qilishda foydalandik. G‘arb psixolingvistikasida yaratilgan modellar nazariy modellashtirish metodi asosida agglyutinativ tillar tabiatiga qanchalik mos kelishi nazariy jihatdan ko‘rib chiqildi. O‘rganilgan bir qancha nazariyalar asosida bolalar nutqi rivojlanishining umumiy ko‘rinishi shakllantirildi.

Natijalar:

Taqlid, tug‘ma qobiliyat yoki kognitiv rivojlanish?

Nutq ontogenezini tadqiq etishning dastlabki bosqichlari bevosita bixevioristik yo‘nalish bilan bog‘liq. Ushbu oqim vakili Skinner “taqlid” nazariyasini ilgari suradi va “bola kattalarga taqlid qiladi, shuningdek, ulardan maqto‘v eshitgani uchun gapirishni o‘rganadi” – deydi [9]. Olimning fikricha, bola har safar nutqni atrof-muhitga taqlid qilish va kattalar tomonidan beriladigan ijobiy rag‘batlar orqali o‘zlashtiradi. Bu jarayon takrorlangani sari nutqiy ko‘nikma hosil bo‘ladi. Skinner uchun nutq mustaqil hodisa emas, balki atrof-dagilarning ta‘sirida o‘zlashtiriladigan jarayondir. Noam Chomskiy Skinnerning taqlid nazariyasini keskin tanqid qilib, bolalar hech qachon eshitmagan gaplarini ham mustaqil tuza olishini, buni taqlid bilan tushuntirib bo‘lmasligini izohlab beradi [2]. U tajribalari asosida bolaning hech qachon “Men olma yemoqchiman” degan gapni onasidan ming marta eshitib yodlamasligini, u “men”, “olma”, “yemoq” so‘zlarini miyasidagi tug‘ma qoidaga solib yangi kombinatsiyalar yaratishini ko‘rsatib beradi. Chomskiyning aytishicha, bolalar eshitganini qaytaruvchi “to‘tiqush” emas. Ular hech qachon eshitmagan gaplarini mustaqil tuza olishini hatto o‘ta murakkab grammatikani tez va oson o‘zlashtirishini dalillaydi. Ya‘ni tug‘ma biologik qobiliyat barcha bolalarda bir xil ishlashini isbotlab berdi.

Ulardan farqli o‘laroq, Piaje bola biror so‘zni ishlatishi uchun avval o‘sha so‘z ma‘nosini tushunishi kerakligini ta’kidlaydi[8]. U “suv va idish” tajribasi asosida buni aniqroq tushuntirib beradi. Piaje bolaning oldiga ikkita bir xil stakanda teng miqdorda suv qo‘yadi. Bola “Ikkalasida ham suv bir xil” – deydi. Keyin bola ko‘z o‘ngida stakanlardan biridagi suvni uzun va ingichka idishga quyadi. Bola “Uzun idishda suv ko‘paydi” – deb aytadi. Piaje bu holatni bolaga tushuntirib bo‘lmasligini qachon u miqdor haqida tasavvurga ega bo‘lsagina buni tushuna olishini ushbu tajribasi orqali yanada aniqroq ko‘rsatib beradi. Xulosa qilib aytganda, Piaje nutq o‘zlashtirilishini kognitiv rivojlanishning ajralmas qismi sifatida isbotlab berdi.

1-rasm. J. Piaje bo‘yicha kognitiv rivojlanish bosqichlarining nutq bilan bog‘liqligi.

Ijtimoiy-madaniy va kognitiv-pragmatik burilish.

Bu bosqichda nutqni faqat grammatik qoidalar to‘plami yoki shaxsiy aqliy jarayon emas, balki ijtimoiy hamkorlik va muloqot niyatini tushunish vositasi sifatida o‘rganish boshlandi. Lev Vygotsky Piajega qarshi o‘laroq, nutqning ijtimoiy xususiyatiga urg‘u berdi. Uning ta’kidlashicha, “bolaning madaniy rivojlanishidagi har bir funktsiya sahnaga ikki marta chiqadi: avval ijtimoiy darajada (odamlar o‘rtasida), so‘ngra psixologik darajada (bolaning ichki nutqida)” [10]. U bolalarning muammoli vaziyatlarda masalan, rasm chizishda o‘z-o‘zi bilan gaplashishini kuzatdi. Piajeda bu “egotsentrizm” deb atalsa, Vigotskiy buni “ichki nutqqa o‘tish” va fikrlashni tartibga solish jarayoni deb atadi.

Bu bosqichning yirik olimlaridan biri E. Beyts bolalarning so‘z chiqishidan oldingi davrini sinchkovlik bilan o‘rgangan. U 9-12 oylik go‘daklarni kuzatib, ularning predmetni ko‘rsatishi va bir vaqtda onasiga qarashini tahlil qildi. U buni “ko‘rsatish ishorasi” deb atadi va uchburchak metodini kashf qildi [1]. Bunda bola biror bir so‘z aytishidan oldin ko‘rsatkich barmog‘ini ko‘rsatishi va kattalar bilan ko‘z muloqotini o‘rnatishga harakat qilishini asos qilib oldi.

Til o‘zlashtirilishi sohasidagi eng nufuzli olimlardan biri Eve Clark bolaning so‘z boyligi qanday qilib tizimli ravishda kengayishini o‘rgandi. Uning “Kontrast prinsipi”ga ko‘ra, “bola har bir yangi so‘z formasi ilgari o‘zlashtirilgan so‘zlardan farqli ma‘noga ega deb hisoblaydi” [3]. Bu prinsip bolaning lug‘atidagi sinonimlar va tushunchalar o‘rtasidagi chegaralarni aniqlashtirishga yordam beradi. U bolalar yangi so‘zlarni qanday qilib bunchalik tez yodlab qolishini tajribalarda kuzatgan va buning natijasi o‘laroq “kategoriya”ni ko‘rsatib berdi. Masalan, bola barcha shakli jihatidan aylana bo‘lgan jismlarni “koptok” deyishi prinsiplarini isbotlab berdi.

Zamonaviy integrativ va korpus lingvistik tadqiqotlar

XXI asr psixolingvistika fan sifatida yangi bosqichga ko‘tarildi. Endilikda nutq o‘zlashtirishni faqat ingliz va rus tillari misolida o‘rganibgina qolmay tillararo kesimda tadqiq etishga o‘tildi. Zamonaviy bosqichda Brian MackWhinney tomonidan yaratilgan CHILDES loyihasi bolalar nutqini o‘rganishga inqilobiy burilish yasadi [5]. Bundan keyin bolalar nutqini statistik va tahliliy o‘rganish imkoniyati kengaydi.

Bolalar nutqini korpus metodlari orqali o‘rganish nafaqat so‘zlar sonini sanash, balki bolaning nutq jarayonidagi xatolarini aniqlab berish imkoniyatiga yo‘l ochadi. S. Gammon va J. Rankin korpus

materiallari asosida bolaning murakkab gap tuzish qobiliyatini tahlil qilishgan. Ular korpusdagi audio yozuvlarni tahlil qilib, bola yangi soʻzni oʻrganayotganda uning nutqida toʻxtalishlar koʻpayishini aniqlashgan[4]. Ularning tadqiqoti shuni koʻrsatadiki, bu nutqiy uzilishlar bolaning miyasida “kognitiv yuklama” ortganidan darak beradi yaʼni bola qiyin soʻzni tanlaganda, jumla tuzish tezligi vaqtincha pasayadi.

Zamonaviy psixolingvistikada korpus metodlaridan samarali foydalangan olimlar M.Perroni va G.Olarte tadqiqotlarida bolalar nutqidagi xatolarni butunlay boshqa yondoshuvda ochib berishdi. Ilgari bolaning xatosi masalan notogʻri grammatik qoʻshimcha qoʻshishi bilmaslik deb qaralsa olimlar buni faol intellektual jarayon deb atashgan[6;7].

Munozara. Tadqiqotimiz davomida oʻrganilgan nazariyalar shuni koʻrsatadiki, bolalar nutqi shunchaki soʻzlarni yodlash emas, balki chuqur aqliy va ijtimoiy jarayondir. Biz oʻzbek bolalari misolida Jan Piajening kognitiv nazariyasini tahlil qilish orqali kuzatuv olib bordik. Masalan, 4-5 yoshli oʻzbek bolalariga teng miqdordagi paxta va toshni koʻrsatib, “Qaysi biri ogʻirroq?” deb savol berganimizda, aksariyat bolalar ikkilanmasdan “Tosh ogʻir” deb javob berishdi. Bu oddiy misol orqali quyidagicha xulosaga kelish mumkin. Bola “kilogramm” soʻzini eshitsa ham, uning miyasida hali “ogʻirlik oʻlchovlari” haqidagi tushuncha yetilmagan. U koʻzi bilan koʻrib turgan fizik holatga (toshning qattiqligi va ogʻirligi haqidagi tasavvuriga) tayanib xulosa chiqaradi. Demak, nutqdagi soʻz tushunchadan orqada qolmoqda. Agar biz bolaga Skinner aytgan taqlid usulida bu savolning javobini bolaga shunchaki yodlatsak “ikkalasi teng” deb aytishi mumkin, lekin baribir toshni ogʻirroq deb hisoblayveradi. Bu esa nutq shunchaki taqlid emas, kognitiv jarayonligini koʻrsatib beradi. M.Perroni va G.Olarte tajribalari asosida agar bola oʻzbek tilida “bordim”, “keldim” soʻzlarini eshitsa, u miyasida “-dim” qoʻshimchasi oʻtmishni bildiradi degan qoidani oʻrnatadi. Keyin u korpusda uchramaydigan, lekin oʻzi oʻylagan yangi soʻzni yasaydi (masalan, notoʻgʻri boʻlsa ham “uxladim” oʻrniga “uxladirdim” deyishi mumkin). Bu xato bolaning tilni tushunmasligini emas, balki til tizimini “dekodlash” uchun harakat qilayotganini koʻrsatadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, bolalar nutqi faqatgina taqlid yoki tugʻma instinkt emas. Bu jarayon bolaning miyasi, atrofdagi odamlar va u oʻsayotgan til muhitining birgalikdagi natijasidir. Maqolada koʻrib chiqqan 15dan ortiq olimning qarashlari shuni koʻrsatadiki, bolalarning nutq oʻzlashtirilishini oʻrganish bixevioristik taqlid nazariyasidan zamonaviy kognitiv-korpus yondashuvlarigacha boʻlgan evolyutsion yoʻlni bosib oʻtdi. Chomskiy, Piaje, Beyts va Rankin kabi tadqiqotchilar nazariyalarining integratsiyalashuvi shuni koʻrsatadiki, til – tugʻma qobiliyatlar va kognitiv oʻsishning mahsulidir. Korpusga asoslangan metodlardan foydalanish orqali biz endi bolalarni til qoidalarining faol “dekodlovchilari” sifatida koʻrishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bates, E. Language and context: The acquisition of pragmatics. Academic Press, 1976. – P.350
2. Chomsky, N. A review of B. F. Skinner’s Verbal Behavior. Language, 1959. – P. 26-58.
3. Clark, E. V. First language acquisition. Cambridge University Press. 2003. – P.502.
4. Gammon, S., & Rankin, J. Cognitive load and language production in preschoolers. Journal of Child Language, 2010.– P.312-325.
5. MacWhinney, B. The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk. Lawrence Erlbaum Associates.2000. – P.400.
6. Olarte, G. Syntactic development in Romance languages. Oxford University Press.2005. – P.280.
7. Perroni, M. C. Developmental psycholinguistics: The case of Portuguese. University of Campinas.1993. – P.310.
8. Piaget, J. The language and thought of the child. Routledge & Kegan Paul.1923. – P.256.
9. Skinner, B. F. Verbal behavior. Appleton-Century-Crofts.1957. – P.478.
10. Vygotsky, L. S. Thought and language (A. Kozulin, Trans. & Ed.). MIT Press. (Original work published 1934).1986. – P.287.

СЎЗ САНЪАТИ ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА
INTERNATIONAL JOURNAL OF WORD ART

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; E-mail: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000